

BARÓTI SZABÓ DÁVID BÚCSÚLEVELE BATSÁNYI JÁNOSHOZ

I

A Magyar Országos Levéltár R Szekciója, illetve az R 313 állag a személyek szerinti iratokat tartalmazza, amelyeket legnagyobb részben a Magyar Nemzeti Múzeum törzssanyagából még a felszabadulás előtt vett át az Országos Levéltár a Múzeumtól. Ez az anyag általában jelentős személyek, túlnyomórészt írók, művészek, tudósok, politikusok irataiból áll. Legtöbb személynek egy-két irata van, amelyeket az időrendi vegyes sorozatokban az elkallódástól szükségesnek látszott megmenteni. Így — a levéltári forrásmunka szerint — külön fondok helyett csak közös gyűjteményekben helyezhetők el, a személyek nevének betűrendjében; az erre vonatkozó „Levéltári Leltár”-ban ez olvasható:

„Batsányi János (1763—1845) költő B. Szabó Dávid hozzáírt levele. 1819. R 313 1. cs.”¹

Baróti Szabó Dávid ezt a levelét 1819. augusztus 13-án a Komárom megyei Virt községben írta, ahol a baráti Pyber család vendégszerető házában lakott immáron két évtizede.

Batsányi pedig — akit mély baráti szálak fűztek B. Szabó Dávidhoz — ebben az időben már száműzetésben élt Linzben, távol hazájától. Hogy milyen mély kapcsolatokat zárt le ez a levél, annak szép emléket állít Keresztury Dezső és Tarnai Andor 1952-ben közösen írt tanulmányában a két író barátságáról.²

A levél szövege:

Barátom!

Nem sokat hibáztak előtted, kik azt beszéllették, hogy el-végeztem pallya-futásomat: mert valóban több esztendőktől fogva szakasztott olyan valék, s vagyok, mint az; a ki *Jovis ignibus ictus Vivit, et est vitae nescius ipse suae*. Nem soká leszek már fenn: napról napra fogy minden erőm, s nyílik kaporsóm. — Úss már egyszer óh boldog óra! mindent, s magam' is megúntam: ez árnyék világról hallani sem akarok. Röviden írok: nem bir a tollal megfégező kezem. Semmit

¹ Pataky Lajosné: Családnévmutató a Magyar Országos Levéltárban őrzött családi levéltárak és gyűjtemények irataihoz 1526—1945. Budapest, 1981./62. Levéltári Mutatók és Jegyzékek, 1. köt. (KÉZIRAT.)

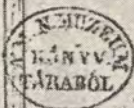
² Irodalomtörténet 1952. 1. sz. Keresztury Dezső—Tarnai Andor: *Batsányi és Baróti Szabó*. 69—93. l.

acepi 20° Augusti 1819.

Barátom!

Nem sokat hibáztok eléd, kék
 az bevitelök, hogy el-üvegsem
 jöde fusaromat: nem valóban
 több egykedvő kedőjök. Szépen
 aha valk, is megvok, mivel or, a
 ki Louis ignitais ions vint, et
 egy vna desisus ipa me. Nem
 soká kesek más fenn: napról nap-
 ra jögy minden cím, a rejelti leg-
 tón - és más egyen be boldog
 Ora! minden 'ócaragom' if meg.

írtam: az anyagot. intelligens kabbé.
 né sem akarok. Péterka nyak von
 bir a Jókai gyűjtésén. Sem.
 mis nem jöhessen, francia is milt,
 hogy a ködötöl késem mehesse. Sem.
 tot vor ar mani: Dinnel nélkül!
 aami althoroté: utószor sítate
 horga. búsfu 200.
 Viss 13 fog. 1819

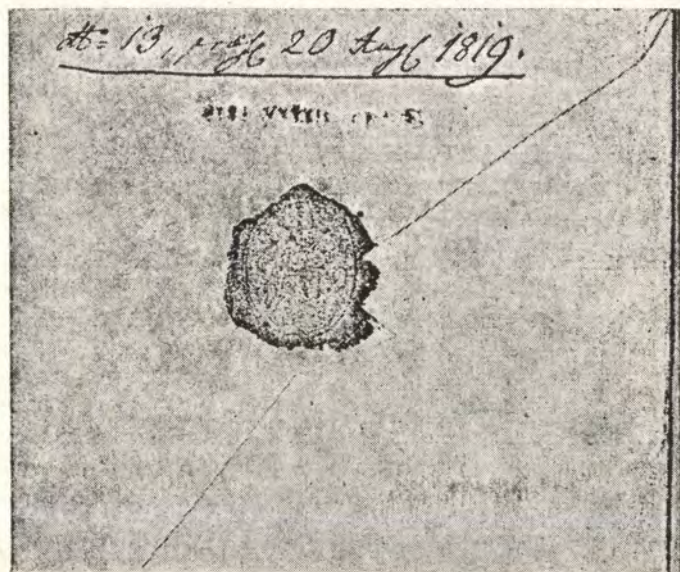
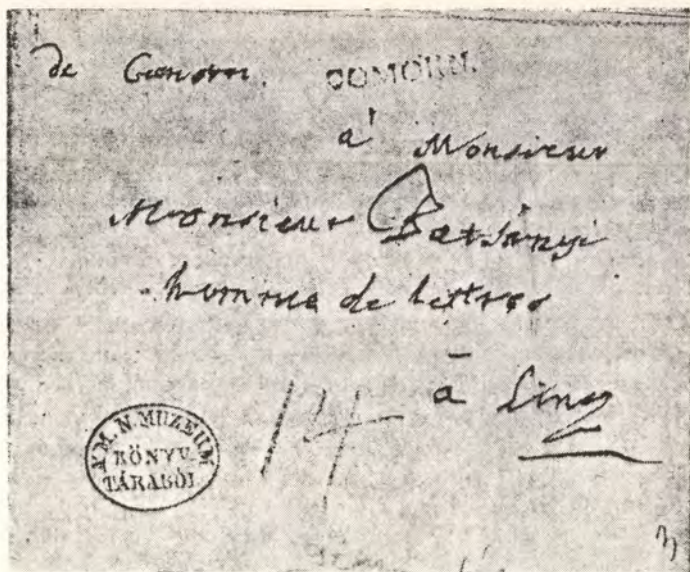

Magyar Könyvtár

S. D.

(Kubó David.)

Meghelt Nov. 22 diken, 1819. Vistern, is
 ott a kápolna előtt lúis keresztel tetetteték,
 völgye közepében, hied teteméi, Nov. 24 diken.
~~.....~~
~~.....~~
 Lúis, Dálnok. 24 diken, 1819. Pálmány

nem járhatok: esztendejeis múlik, hogy a szobából ki sem mehetek: lantot ver az inam: gyámol nélkül (ucsemis?) állhatok. Utólszor szóllok hozzád. Bútszóom.

Virt 13 Aug. 1819.

Szegény szolgád:

S. D.

= (Szabó Dávid, Batsányi kézírásával) =

(Batsányi kézírásával): Meghalt Nov. 22dikén, 1819. Virtenn, és ott a kápolna előtt levő kereszthez temettek el, tölgyfa koporsóban, hideg tetemei, Nov. 24dikén. —

(két sor törölve olvashatatlanul)

Lintz, Decemb. 14dikén, 1819. Batsányi

Batsányi 1819. augusztus 20-án vette át a levelet, majd decemberben jól olvasható írásával a levél aljára ráírta Baróti Szabó halálának és eltemetésének fenti adatait. Az általa használt tustintával e szöveg végén sűrűn áthúzott (törölt) két sor átvilágítással sem tehető olvashatóvá.

Batsányi 1815 év elején téves értesítést kapott Baróti Szabó haláláról, akiről mindig érdeklődik a feleségével folytatott levelezésében; s csak brünni fogságában tudta meg feleségétől, hogy a halálhír nem volt igaz. Ezért feleségének 1816. január 28–29-én irt levelében örömmel és megnyugvással írja, hogy szeretett barátja még életben van.

Majd Linzben 1819-ben a búcsúlevél átvétele után így ír Batsányi: „A földi nyomorúságokból felszabadító végórát óhajtvá várja, olyan lévén, mint az aki Jovis ignibus ictus, Vivit, et est vitae nescius ipse suae! (Jupiter tüzes villáma leütötte és nem tud magáról.) Ugyanezt jelentő, s ezen szókkal bizonyító saját bucsuzó levelét, melyet halála előtt nem sok idővel (még utolsó napjaiban is ilyen szomorú állapotában sem feledkezhetvén el a barátságának szent törvényeiről), igen erőtlen és reszkető kézzel irt vala hozzám, itt Felső Ausztriában vettem s mély megilletődéssel olvastam — öbenne vesztvén el legrégibb és leghivebb pályafutó bajtársamat, valamint a Haza is egyik legjobb, leghasznosabb tudós fiát, s a Magyar Nyelv és Poézis egyik legfőbb diszét és oszlopát.”

Ebből nyilvánvaló, hogy Baróti Szabó Dávidnak Batsányihoz írott búcsúlevele a magyar irodalomtörténet előtt nem volt ismeretlen; még a tartalmából is idéz Batsányi; mindössze az eredeti levél holléte volt eddig homályban, s végül az a körülmény, hogy az eredeti Baróti-levél hogyan került a Magyar Nemzeti Múzeumba. Batsányi János, mint tudjuk, mintegy negyedszázaddal élte túl szeretett barátját, s ezalatt módot találhatott arra, hogy az irodalomtörténeti jelentőséggel bíró levél hazakerüljön.

Baróti Szabó nekrológja még 1819. december hóban megjelent a Tudományos Gyűjteményben. Thaisz András búcsúztatta el, s egyúttal felvetette életrajza megírásának kérdését.

Batsányi — aki előfizetője volt a Tudományos Gyűjteménynek — Thaisz cikkének megjelenése után azonnal vállalkozott az életrajz megírására. Hogy elkészítette-e Batsányi az életrajzot, nem tudjuk: közre nem adta, s iratai között sincs nyoma. Nem került elő az aggastyán utolsó levele sem.” Ezek a sorok olvashatók az It. már hivatkozott 1952. évi kötetében.

Baróti Szabó Dávid utolsó levele most került elő a levéltárból; s ennek a kis dolgozatnak az a célja, hogy ezt a levelet teljes szövegében közlétegye, s megadja a levél őrzési adatait.

II

Baróti Szabó Dávid búcsúlevele, melyet nem sokkal halála előtt írt reszkető kézzel, valóban nem könnyen olvasható, mégis minden szava egy szó kivételével világos és érthető. Ez a nem érthető szó a levél végén van, amikor azt írja: „. . . lantot ver az inam: gyámol nélkül (ucsemis = ugysemis?) állhatok . . .” Ez az „ucsemis”-nak olvasható szó két szempontból is figyelemre méltó: egyik az „is”-t egybeírja az alapszóval; bár ez nála megszokott gyakorlat, hiszen ugyanennek a mondatnak az elején azt írja: „esztendejeis” múlik, hogy a szobából ki sem mehetek . . . De az „is”-t nemcsak ebben a levélben, hanem más írásaiban is egybe szokta írni az alapszóval. Pl. Vályi Andráshoz 1794-ben írott levelében azt írja: „A Kisded Szó-Táris nála az én pénzemen jött ki. Ebből ily formán gazdálkodott magának” . . . (t.i. a kassai Landerer) . . .³

A fő kérdés magának az „ucsem” alapszónak az eredete. Ez nyilvánvalóan tájjellegű szó, s ezek használata még a legműveltebb embereknél sem kerülhető el abban a korszakban, amikor a helyesírás kérdései szorosan összefonódnak a nyelvjárások harcának, az egységes irodalmi nyelv kialakulásának kérdéseivel.

Baróti Szabó 1798-ban Aranka Györgyhöz írt egyik levelében írja: „A Kassára való visszamenetelem elhalasztódott. Virtenn, a legkedvesebb emberemnél, Tek. Pyber Benedek urnál fogom a telet tölteni . . . a jövő esztendőben Mélt. Gróf Festetich György költségénn nyomtatásra fognak adatni újra-ki-dolgozott Költeményes Munkáim . . . Erdélyi, s kivált Székely dialectus szerént . . . Én székelye-

³ ItK. 1929. Baróti Szabó Dávid levele Vályi Andráshoz. 466–467. l.

sen írván, erőt egészséget kívánván, vagyok Virtenn Sz. András hava 10dik napj. 1798dikban . . .”⁴

Mint tanulmányában hangsúlyozza Ruzsiczky Éva: Baróti Szabó szerint az írásmódnak a kiejtéshez kell alkalmazkodni; sőt azt is mondja, hogy a helyesírásban ő sokszor az erdélyiek, pontosabban a székelyek *ejtőmódját* kívánja rögzíteni.⁵

Lehet, hogy ez az „ucsem”, „ucsemis” kifejezés székely tájszó. Török Gábor a Magyar Nyelvőrben megjelent tanulmányában éppen az 1819. és 1821. évből — a levél keltének évéből — ismerteti Boros István szókönyvét a tájjellegű szavak felsorolásával, melyek között szerepel „udde=ugy de”; ennek az analógiájára könnyen elképzelhető, hogy az ucsem=ugy sem, vagy ucsemis=ugy-sem is. Boros István *Szókönyve* azért is figyelemre méltó, mert munkája nemcsak önálló gyűjtésen alapul, hanem felhasználta Baróti Szabó Dávid *Kisdéd Szótárának* mindkét kiadását. Megjegyzendő, hogy a Török Gábor tanulmányának alapját tévő kézirat — az 1819 és 1821 közt íródott tájszógyűjtemény — Horvát István könyvtárából került a Nemzeti Múzeumba, s szerzője Boros István dunántúli ev. lelkész.⁶

Ezek után méltán remélhette a kutató, hogy magában a *Kisdéd Szó-Tárban* rátalál az „ucsemis” kifejezés értelmezésére. Sajnos abban ez a szó nem fordul elő.⁷ Sőt általában gyengíti ezt az elméletet az a gyakorlat, hogy a „cs” hangot az adott korszakban Baróti Szabó, és más írók is egyöntetűen „ts” formában írták.

Hasonlóképpen nem adott támpontot Reuter Camillo tanulmánya, amely a *Kisdéd Szó-Tár* második kiadásának egy példányában egy ismeretlen kéz bejegyzését ismerteti, s amely bejegyzés a 19. század elejére vall.⁸

Van azonban példa a „cs” hang „cs” betűvel írására is, mind Tomasovicz Ferenc Nyitra megyei nemes 1730. február 27-én kelt cesziós levelében, a „csupán” és a „kölcsigimmel” szavakban. (M. Orsz. Lt. R. 319 jelzet 55. cs. 1730.)

Maga Baróti Szabó a *Kisdéd Szótárral* mai formájában egybekötött, három évvel később 1787-ben szintén Kassán kiadott KI NYERTES AZ HANG-MÉRSÉKLÉSBENN? AZ ERDÉLYIEK’ NYELVEK’ JÁRÁSA SZERINT IRTA, S A MAGYAR VERS-SZERZŐKKEL

⁴ ItK. 1935. Baróti Szabó két levele Aranka Györgyhöz. 54–58. l.

⁵ Magyar Nyelv 1956. *Baróti Szabó D. helyesírása*. 192–198; 288–297. l. Ruzsiczky Éva tanulmánya.

⁶ Magyar Nyelvőr 1958. Török Gábor: *Boros István Szókönyve 1819–21*. 84–91. l.

⁷ Baróti Szabó Dávid: *Kisdéd Szó-Tára*; 1784.

⁸ Magyar Nyelv 1965. Reuter Camillo: *Bejegyzések egy „Kisdéd Szó-Tár”-ból*. 103–108. l.

KÖZLÖTTE ERDÉLYI, BARÓTHI SZABÓ DÁVID A' KASSAI Főiskolákbann a' Szelidebb Tudományoknak Első Királyi Tanítója, Kassán FÜSKUTI LANDERER MIHÁLY BETŪIVEL 1787. c. művében írja: . . . „Ha valamelly szó-tagnak hangja iránt nem egyeznek minden Magyarok, azokkal tartsunk, a' kik külön laknak idegen nemzetségektől, (Illyenek a Székelyek; tehát velek tartsunk), vagy leg-alább annyira öszve-nem-keveredtek; mert bizonyára tisztább ezeknél a' nyelv, mint-sem a' többieknél.” (Majd ragozási táblázatok) . . . s folytatja: „Mind a két Hazának fejet kellett hajtanom, s' főképp ama' Nagy Nevezetű F. T. Molnár János Apát és Kanonok Ur kívánságának engedelmeskednem: kérem (így szól hozzám irrt levelében) mind a' szó-ejtések (Dialectusok) szabad pórázra eresztessenek, mind a hosszú, vagy rövid pendülés bátrabb legyen.

És más izben ismét: „kérem a' szó-ki-ejtésekre, mellyek Országosan, és nem parasztossan uralkodnak, nagy gondja legyen”. Majd (tekintettel minden külön vidéken lakókra) . . . „váltig iparkodjék a' leg-jobb és leg-sezbb nyelvjárást sinór-mértékül venni”.⁹

III

Baróti Szabó Dávid régi székely családból származott. 1739. április 10-én született Baróton, Háromszék vármegyében; a rhetori osztály elvégzése után 1757-ben Udvarhelyen a Jézus társaságba lépett, és újoncveit Trencsénben kezdte, majd Szakolcza, Székesfehérvár; Nagyszombatban 1761—63-ig bölcséletet hallgatott; 1763—64-ig Kolozsvárott a gymnasiumban tanított és a szeminárium felügyelője volt. Végül 1765-től 1770-ig Kassán végzi teológiai tanulmányait és pappá szentelik; 1770—71-ben a nagyváradí gymnasiumban a költészet és szónoklattan tanára; 1772—73 Besztercebányán tölti a harmadik próbaévet. Ezt követően Baróti Szabót Komáromba, majd 1777-ben Kassára nevezték ki a felső osztályok tanítására, mely állásában 1799-ig maradt.¹⁰

Batsányi Kassán ismerkedett meg Baróti Szabóval. Batsányi akkor 24 éves volt, Baróti pedig 38. Egy éve volt már akkor Kassán a tankerület nemzeti iskoláinak felügyelője Kazinczy Ferenc, Baróti Szabónak régi tisztelője. A Keresztury—Tarnai tanulmány szavai szerint: „1787-ben ők hárman megalakítják a Kassai Magyar Társaságot . . . Baróti Szabó — természetének és helyzetének megfelelően inkább a szemlélődő, békítő barát szerepét játszotta az elsőséget már akkor vitába és vetélkedésbe szálló két fiatalember között.” Egy

⁹ Baróti Szabó D.: *Ki nyertes az hang mérséklésbenn*, 1787.

¹⁰ Szinnyi József: *Magyar írók élete és munkái*; 1891. I. 607. l.

irodalmi folyóirat terve a levegőben volt. Batsányi és Kazinczy között az ellentét a Magyar Museum első számának megjelenése alkalmával mélyült el. Kazinczy jozsefinista volt, s racionalista felvilágosodottságában rokona II. Józsefnek. Baróti Szabó — az Orczyakkhoz való kapcsolata miatt is, ahol nevelői tisztet töltött be — közelebb érezhette magához Batsányit, mint Kazinczyt.

Baróti Szabó Dávid 1789-ben Kassán kiadott *Költeményes Munkájában* már „T. Batsányi János Urhoz, 1787” szól. A *Költeményes Munkája* Orczy Lőrinchez intézett ajánló versében mint serkentők együtt szerepelnek.

Baróti Szabó ellensége volt II. Józsefnek. Nemcsak az egyházat, hanem főként a magyar nemzetiséget sértő intézkedései miatt.

Baróti a magyar nemesi megújulás híve volt, s Orczyban és társai-
ban ennek az eszménynek a megtestesítőjét látta — s ennek romlását siratta a ledőlt diófa allegóriáját felidéző hatású ódájában.

Baróti Szabót főként a nyelvi, szakmai kérdések érdekelték, s ez különösen abban az időben nemzeti cél volt, mert akkor a nyelvvelés egyúttal a haladás ügyét szolgálta. Arany János kitűnő érzékel mutatott rá erre Baróti Szabóról írt tanulmányában: „Senki nem bírja teljesebben az anyanyelvet, mint ő . . . , senki az egykoruak közül nem bányászta ki annak rejtett kincseit, mint ő . . .” (*Összes prózai művei*, Bp., Franklin; 496. l.)¹¹

Barótinak nagy szerepe volt a latinos időmértékes verselés meghonosításában. Költői nyelvünket tájszavakkal és merész újításokkal frissítette fel. Magyarra fordította Milton *Elveszett paradicsomát*, és Vergilius *Aeneisét*.

Baróti Szabó 1799-ben nyugdíjaztatta magát, s egykori tanítványához Pyber Benedekhez, régi barátja és pártfogója, Pyber Ferenc Komárom megye főjegyzője fiához költözött Vért községbe, s ott ünnepeve és tisztelve élte le munkás öregsége utolsó húsz évét. 1819. november 22-én halt meg.¹²

Oszvald Árpád a szlovákiai Hét c. irodalmi folyóiratban közzétette Baróti Szabó Dávid sírjánál — a falu tanítójával együtt — tett látogatását: „. . . Az égen komor felhők gomolyognak. Hűvös fürge szél borzolja az ecetfák hosszúkás leveleit a virti temetőben. Alig tudunk utat törni a nagy bozótban a falu tanítójával. Tizenöt-húsz lépés után egy tisztásra érünk, s hirtelen elénk bukkan az egyszerűségében is fenséges vörösmárvány oszlop. Kibetűzöm a már aranyporát rég elvesztett felírást: »Baróti Szabó Dávid Jézustársaságbeli pap és magyar classikus költő hamvainak, — született 1739. április 10-én, meghalt 1819. november 22-én.«

¹¹ Keresztury—Tarnai i. m. 71. l.

¹² Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái*; II. 135—137. l.

Egy-két percig néma megilletődöttséggel állunk a régi költő sírja előtt. Csend van, temetői csend . . . A papköltő *Egy ledőlt diófához* című versének örök sorai csengenek a fülemben, melyet még mint kisdíák gyermeki hévvel szavalgattam az iskola kertjében:

Mely, magass égnek szegezett fejeddel
Mint király, állasz vala társaid közt,
Tégedet látlak, gyönyörű diófa,
Földre terítve?

— — — — —

Ah, minek kérdem! — szemeimbe tűnnek
Gyilkosid. Nem volt külerőszak: ott benn,
Önmagadban volt megölő mirigyed
S titkos elejtőd.

A haza, az ország sorsán, pusztulásán, belső bajain való őszinte kesergés és a tenniakarás szent vágya hatja át a maradandó szimbolikus verset.

Baróti Szabó Dávidot nem éppen versei, hanem főként a magyar költői nyelv gazdagítása, az időmértékes versforma meghonosítása miatt tartja becsben az irodalom . . .

Mint a tanító mondja, minden évben lejön Komáromból meg Párkányból egy csoport diák. Megkoszorúzzák a sírhantot . . . Néha tanárok is. A templom megsérült a háborúban, most építik újjá . . . Szemben van Zsitvató: ott kötötték meg a zsitvatoroki békét Rudolf, Bocskai és a törökök közt . . .

A volt Pyber-kastély és a botanikus kert teljesen elpusztult . . . csak gyom, nadragulya és néhány krumplibokor. (Akárcsak nálunk a vidéki kúriák többsége!)

A kastély mellett nem messze egy régi házikó bújik meg. »Papház«-nak hívják — mondja a tanító. Talán ebben a házban, csendes magányban írhatta verseit a költő?!¹³

Szlovákiában a magyar irodalom képviselői egyébként ma is megbecsülik a régi magyar költőket. Így 1984-ben Tózsér Árpád a Madách Kiadónál megjelent művében Amade László és Szenczi Molnár Albert költészetének értékelése mellett, ismerteti azt az irodalmi

¹³ Hét 1957. 37. sz. Ozsvald Árpád: Baróti Szabó Dávid sírjánál. 20. l. (Szlovákiai irodalmi folyóirat.)

vitát, amely Baróti Szabó Dávid *Egy ledőlt diófához* c. költeményének jellege tekintetében keletkezett.¹⁴

Baróti Szabó Dávid halálának másfél százados évfordulóján Fábry Zoltán előadást tartott Kassán 1969. december 17-én. Mint Kovács Győző tanulmányában írja, akár mottóként is idézhetnők Fábry Zoltán szavait „Arcán borongó szigorúság, szavaiban hűség” (Terentiusból); amikor a 150 éve elhunyt Baróti Szabó Dávidra emlékezünk . . . Az ő élete és példája azt mutatja: a mag nem hiába hullt termő földbe. A magyar irodalom klasszikusai – Batsányi, Kazinczy, Berzsenyi, Vörösmarty Mihály, Arany János – ezt tanúsítják.¹⁵

WALLASZKY DEZSŐ

¹⁴ Tözsér Árpád: *Régi költők – mai tanulságok*, Madách, 1984.

¹⁵ Irodalmi Szemle I. 1970. 163–169. Kovács Győző: „Arcán borongó szigorúság, szavaiban hűség”. – (Emlékezés Baróti Szabó Dávidra halálának 150. évfordulóján.)